

vimo pietų Pamaskvyje teorijai, autorius pateikia čia dar naujų istorinių, kalbinių ir tautosakinių duomenų jai paremti. Tarp tų duomenų ypač reikšmingi Maskvos rajone, taip pat kiek į šiaurę ir į rytus nuo jos aptikti tikriniai vardai, kuriuose slypi etninis galindų vardas (*Голяди, Голяже, Голичичи, Голятино* ir kt.).

Turėdamas galvoje tai, kad Maskvos miesto teritorijoje ir mažų upių pavadinimai esą baltiški, be to, kad šio miesto vardas „išlaikęs senąją baltiškąją modelį“ (vadinti gyvenvietes pagal upių pavadinimus), autorius nepaieigia taip pat žodžio *Maskva* baltiškiosios kilmės galimybės, nors specialiai jo etimologijos ir neaiškina — tenkinasi keliolikos ryškesnių baltiškų miesto hidronimų bei toponimų iškėlimu (pvz., *Яуза, Чермянка, Пресня, Бубна, Чечера* ir kt.).

Apskritai V. Toporovo straipsnis apie senosios Maskvos baltiškąją horizontą yra labai turiningas, kupinas naujų istorinių ir lingvistinių faktų, išvalgių pastebėjimų ir apibendrinimų. Jis gerokai prisideda prie baltiškojo tipo hidronimų paplitimo rytinės ribos nustatymo, baltų ir slavų senųjų istorinių santykių nušvietimo.

Recenzuojamame tome yra paskelbta ir tokių straipsnių, kuriuose gretinami atskirų slavų kalbų faktai arba konfrontuojamos baltų ir neslaviškųjų kalbų gramatinės kategorijos: I. Dulewiczowa (Warszawa) „Czasowniki *być* i *mieć* w języku polskim i rosyjskim“ (p. 91–107), G. Paulis (Cagliari) „Two Lexical Congruences between Italic and Balto-Slavic“ (p. 189–194), A. Врару (Iasi) „Сопоставительный анализ категории рода в литовском и румынском языках. Предварительные замечания“ (стр. 295-303.).

Pastarajame straipsnyje pirmą kartą baltistikos istorijoje sugretinama lietuvių ir rumunų kalbų gramatinė giminės kategorija. Iš sugretinimo matyti, kad tarp šių kalbų esama nemaža ir sutapimų, ir skirtumų giminės kategorijos atžvilgiu. Sutapimų dažniau pasitaiką tais atvejais, kai gramatinė giminė sutampanti su lytimi, be to, tam tikrų gyvulių

pavadinimuose. Iš skirtumų ypač krintas į akis tas faktas, kad lietuvių kalbos negyvastinių daiktavardžių vyriškąją ar moteriškąją giminę neretai atitinkanti bendroji (resp. abipusė) giminė, kuri rumunų kalboje esanti „labai produktyvi“.

Pagaliau suminėtini dar du tomo straipsniai, kurie, kaip matyti jau ir iš pavadinimų, glaudžiai nesusiję su baltų ir slavų kalbų problematika. Tai A. Dubinskio (Dubiński, Warszawa) straipsnis „Charakterystyka języka Tatarów polsko-litewskich“ (p. 83–90) ir F. Siverso (F. de Sivers, Paris) straipsnis „Quelques questions an sujet de la dimensionalité dans les morphemes exprimant les relations spatiales“ (p. 201–205).

Baigiant šią informacinio pobūdžio recenziją, belieka tikrai pasidžiaugti tokiu turiningu ir įdomiu „Acta Baltico-Slavica“ XIV tomu. Tai iš tikrųjų graži dovana jubiliatui profesoriui Janui Safarevičiui, išvariusiam platų barą baltistikos, slavistikos ir indoeuropeistikos dirvose. Gaila tikrai, kad labai gerą įspūdį apie šį tomą kiek nublankina ne visai retai pasitaikančios (veikiausiai dėl spaustuvės kaltės) korektūros klaidos, kurių vieną kitą pravartu iškelti: *Kuršai* 61 (=Kuršiai), *Sērpilis* ib. (=Sēlpilis), *apākti* 145 (=apākti), лит. *arvol* 147 (= лид. arvol), *Conce endi* 150 (= Concedendi), *Būha* 157 (= Būga), *nera* 169 (= nėra); *edžioti* ib. (= édžioti), балт. *яма* 180 (= болг. яма), *θυγατηρ* 229 (= θυγατηρ), *žēne* 255 (= žēmė), *pūsmergēmyje* ib. (= pūsmergyje? pusmergėje?), *sunūkas* ib. (= sūnūkas? šunūkas?), *nevāle* ib. (= nevalė? nevaliā?), *rōnas* ib. (= rōnas), *áukle* 256 (=áuklė).

J. Palionis

Petrauskas J., Vidugiris A. *Lazūnų tarmės žodynas*. — V.: Mokslas, 1985. — 300 p.

Retokai išeina koks tarmių aprašas ar šiaip dialektologų parengtas leidinys. Ramybės būvio sąlygomis, mūsų visų akyse tirpte tirpstant šnektoms, su džiugesių džiugesiu

kiekvienas turime imti dviejų vyrų parengtą antrąjį mūsų tarminį žodyną – žymiųjų, kalbotyros pasaulyje plačiausiai žinomų Lazūnų leksikos rinkinį. Viską (iš gyvosios šnektos ir publikacijų) surinko lazūniškis žurnalistas J. Petrauskas ir žinomas mūsų dialektologas, Vilniaus krašto lietuvių tarmių tyrėjas A. Vidugiris.

Tai išsamiojo tipo tarmės žodynas. Kito kio ir nebuvo galima parengti. Baigianti savo egzistenciją šneкта žodyno autorius spirte spyrė užfiksuoti viską, ką dar galima išgirsti iš senukų ir senukių¹, paskelbti, ką dar galima išgriepti iš niveliuojančiosi Lazūnų apylinkių lietuvių kalbos. Išėjo nemaža knyga, kur kiekvienas sakinytis yra nepaprastos vertės. Tokios knygos pasirodymo yra laukte laukę mūsų J. Jablonskis², prof. J. Balčikonis ir kiti baltistai, indoeuropeistai (P. Arumaa, V. Toporovas, V. Ivanovas). Šis žodynas rodo visą dabartinę Lazūnų šnektos padėtį, išlaikytą visą morfologinę sistemą³, dar vartojamus baltiškų žodžius, slavizmų didelį įsigalėjimą ir t.t. Kiekvienas tyrėjas čia ras daugybę medžiagos (yra ir tokios, kokios neturi LKŽ): *angurúotas* „debesuotas“, *anlaidinėtasai* „staklių veleną laikantis pagalytis“, *asiuōklis* „asiūklis“, *atkerūtis* „kerų panaikinimas“, *aukščerinė* „Aušros žvaigždė“, *badžiótis* „valkiotis“, *bruvis* „antakis“, *būlokščias* „buvusis“, *cirkūnas* „svirplys“, *čiūniai* „tylomis“, *čiūrà* „tokia duonienė“, *dābaros* „dabar“, *degumà* „karštis“, *dertis* „drevė“, *griežtys* „skaptas“.

¹ Plg. panašų lenkų išnykusios šnektos buv. Vokietijoje žodyną: Olesch R. Der Wortschatz der polnischen Mundart von Sankt Annaberg. – Berlin, 1958, d. 1.

² Jablonskio raštai. – K., 1933, t. 1, p. 132 (str. „Tarp mirštančiųjų“, 1906 m.).

³ Daug faktų yra įvairiuose leidiniuose, bet daugiausia Z. Zinkevičiaus „Lietuvių dialektologijoje“ (1966). Žr. dar Litauische mundartliche Texte aus der Wilnaer Gegend. Mit grammatischen Anmerkungen von P. Arumaa. – Dorpat, 1930.

grobūzdas „žinginytis“, *knyburjys* „lenktas nargas“ ir t.t.

Gaila, kad visi sakiniai pateikti perdėm supaprastinta fonetine transkripcija (kad mažiau vargo būtų spaustuvei), todėl fonetikos sistemos tyrinėjimams nevisiškai galės tikti (priebalsių grupės minkštumai, balsių *ė*, *o* tarimas, nosinių raidžių įsivedimas, gomurinis *n* ir kt. dalykai palikti neaiškūs – iš trumpų aprašymų negalima susidaryti tikro vaizdo). Žinoma, leksikos tyrinėjimams tai nėra kokia kliūtis, bet šnektos visumai pažinti (pvz., kaip iš J. Kardelytės knygos „Gervėčių tarmė“ ir kt.) čia bus tam tikro netikrumo. Ką gi, reikia džiaugtis tuo, ką turime. Pagirtina, kad „Mokslo“ leidykla rūpinasi tokiomis knygomis.

Žodyno autoriai didžiai brangina kiekvieną lazūniškių žodį, žymi net kiekvieną kaimą, kur žodis užrašytas, nustato šnektos skirtības ir visa kita. Medžiagos tikrumu, autentiškumu, kalbos gyvumu tai tikrai girtinas ir girtinas darbas. Bet kokią lietuvių kalbos istorijos, dialektologijos, istorinės gramatikos problemą svarstant, be jo išsiversti niekas negalės. Ir ne dėl vieno tų keturių vietininkų, sudėtinog veiksmazodžių liepiamosios ir geidžiamosios nuosakos, bet ir dėl kirčiavimo, slavizmų įsigalėjimo (rodo silpnąsias, nesistemines kalbos grandis, lengviau pažeidžiamas, suniveliuojamas kitų kalbų).

Beveik nieko negalima prikišti dėl sistemos – ji panaši į LKŽ, tą svarbiausiąjį mūsų leksikografijos veikalą. Galima tik suabejoti, ar reikėjo liepiamosios nuosakos formas kelti ir atskirais lizdais ir dažnai pateikti pamatinio veiksmazodžio lizde (pvz., *amà*, p. 205, *duō*, p. 64 ir *duō*, p. 65, *anduōj*, p. 65; apie kitus panašius tokius atvejus žr. toliau). Krinta į akis ir tai, kad priešdėliniai veiksmazodžiai paprastai surašomi greta nepriešdėlinių (*akėti*, *apakėti*, *užakėti*, *išakėti*, *paakėti*, *pérakėti* ir kt., p. 18), o štai veiksmazodiniai daiktavardžiai *anėjimas* (ar ne *anejimas*?), p. 21, *ažkalbdinėjimas*, p. 28; *ažleidimas*, p. 28; *išaudimas*, p. 94, *išaugimas*, p.

94 ir kt. iškeliami atskirai. Tai tam tikras žodynų sistemos nenuoseklumas.

Gal reikėjo plačiau pakalbėti apie kirčiuočių sistemos irimą, tarpais išrodantį lyg kirčio atitraukimu ar nukėlimu⁴. Turbūt tai atsitiko dėl tvirtagalės ir tvirtapradės priegaidės supanašėjimo ilguose balsiuose ir dvibalsiuose *ie, uo*. Išsijudino sistema, kirtis nebebuvo toks kirčiavimo sistemos žymiklis, todėl vad. F. Saussure'o ir F. Fortunatovo dėsnis čia, Lazūnuose, kaip ir kitur pietų aukštaičiuose, taip labai sušlubavo (kirč. *agúonas, arklìus, giesmès, karštù, kuòlu* ir t.t.). Gal būtų buvę ne pro šalį problemą iškelti ir plačiau pakedenti. Kas kita neteisingos priegaidės, kirčiuočių nuorodos ir kiti dalykai, kurių lyg ir daugoka. Pvz., *ačajà, ačãjù* negali būti 3^b kirč. žodis – tik 2 ar 4, p. 17; *alksnỹs* 2=4, p. 20; es. 1. I asm. *rišiēs* = rišies, p. 26; *viedro* = viėdro, p. 27; *puvėsi*, p. 29 (plg. *puvėsis*, p. 211); *barabónyti* = barabõnyti, p. 32; *sėdis* = sėdis, p. 34; *nepažįsta* = nepažįsta, p. 38, 49 ir t.t.; *šienas* = šiėnas, p. 43; *patkūrė* = patkūrė, p. 44; *gývas*, p. 48 = gývas (plg. p. 82); *i(š)-šluoj* = išluoj, p. 48; *kõjos* = kójos, p. 49; *dleverius* (3^a) = (1), p. 59; *rúksta* (dūmelis) = rūksta, p. 64; *sõpulio*, p. 66 = sópulio (plg. p. 242); *stõras* = stóras (plg. p. 245), *dzviej* = dzviėj, p. 73 (plg. p. 63 ir kt.); *dungùj* = dunguĩ, p. 81; *guobà, guõbos* (4), p. 89 = (2); *mõkai* = mókai, p. 103; *duobì* = duõbì, p. 111 (plg. p. 64); viet. *kitõs(p)* = kitós(p), p. 119; *krúvos* = krūvos, p. 131; *nešõsi* = nešõsi, p. 171; *šýla* = šýla, p. 237 ir dar vienas kitas. Didžiai abejotinai kirčiuojama *nèmčai* (p. 17, – rodos, yra *neĩ.čai*; *em* kirčiavimas tarmėms apskritai visai nebūdingas, yra net ginčijamas inteligentų kalbos faktas⁵.

⁴ Žr. Grinaveckis V. Nauji duomenys apie vakarų dzūkų tarmės kirčiavimą. – Lietuvos TSR MA darbai. Serija A, 1972, t. 4, p. 181–186.

⁵ Girdenis A., Pupkis A. Dėl kirčiavimo kodifikavimo normų. – Mūsų kalba, 1985, Nr. 6, p. 4–5.

Kiekvieno žodžio lizdas pradedamas bendrine kalba rašomu žodžiu. Žodynų autoriai tarmės faktus transkribuoja bemaž pavyzdinčiai. Galima tik paabejoti, ar reikėjo rašyti nebuvelę formą *anduõj* (p. 21) ir išvestinius žodžius *andeniãsemtis, andeninis* ir kt.⁶ Gal nereikėjo dėl *o>uo* vertimo pietų aukštaičių šnektose teikti atskirų žodžių *buliõnas* ir *buliuõnas*, p. 42, *dõvoti*, p. 61 ir *duõvoti*, p. 66 (tuo labiau, kad prie *pardõvoti* yra sakiny su tarmišku tarimu *parduõvoc*, p. 61). Kažin, ar transponuotina forma *dzieu* = diev (?), p. 68; *gera dzienà*, p. 79; *gráuti?*, p. 85 šalia *griúti*, p. 87 (taria *grú·c*); *jiena*, p. 97 (nors *ieškóti, iena*, p. 91); *kõlai* = kõlei, p. 124; *nebãščikas* = nebãštikas, p. 173, ir t.t.

Reiktų paabejoti, ar dzūkai gali ištarti *izdziúvo*, p. 68 – izdžúvo?, *uzdziùs*, p. 69 – uždžùs ir t.t. Gal tai tarmės naujybės? Bet ar tai ne užrašymo riktai? Pagaliau ar tarmiškasis *ladus* bus ne ledùs (p. 11)?

Dar toks nelygumėlis, „per didelis“ transponavimas: dzūkų paprastai kirčiuojamas esamojo laikų formų priešdėlis (*pri-daužia, sù-daužia* ir t.t), taip sakiniuose ir kirčiuojama, p. 53, bet iškeliamas bendrinės kalbos forma *pridaũzia, sudaũzia* (bet rašoma *ãpdengia*, p. 56, nors sakinyje yra *abdiñgiam* (?); *ãbdingia*, p. 245). Tai mažas nelygumas.

Tam tikrų nelygumų, menkų riktų, korektūros klaidų galima būtų nurodyti ir daugiau. Bet jie negali sumenkinti šio svarbaus lietuvių kalbotyros veikalo. Smulkiai ištirta, išnagrinėta vienos iš įdomiausių lietuvių kalbos tarmės leksika, pateikta daugybė unikalių faktų, kurių jau būtume neberadę ir neužrašę, jei būtume visi ramiai Vilniuje sėdėję. Du atkaklūs vyrai ėmėsi didelio darbo ir pateikė kalbos mokslui didžiai vertingą knygą, amžinai reikėsiančią kiekvienam lituanistui, baltistui. Čia norėčiau priminti, kad ši knyga rašyta

⁶ Bet tai atėjo iš LKŽ 1^a 135, LKT 438; dėl to plg. Zinkevičius Z. LD, 203–204, Girdenis A. [Rec.:]. – Baltistica, VII (1971), 203.

⁷ Pagal geografiją turėjo būti *griáuti*.

per atostogas, vakarais, kaip ir dauguma dialektologijos darbų (išskyrus „Lietuvių kalbos atlasą“). Dalis medžiagos dar yra likusi nesuvartota, autorius ir leidyklą spaudė knygos lankų planas.

Kaip šnekėsi, taip, bet „Lazūnų tarmės žodynas“ yra šaunus darbas. Daugelis žodyno sakinių pasidarys chrestomatiniai, bus cituojami visuose lietuvių tarmių, morfologijos tyrinėjimuose. Reikia tik palinkėti, kad šio darbo ir ateityje nebūtų baidomasi (A. Vidugiris turi unikalią Zietelos tarmės leksikos kartoteką, kurią verkiant reikėtų paversti žodynu).

V. Vitkauskas

Rosinas A. **Lietuvių bendrinės kalbos įvardžių semantinė struktūra.** – V., 1984. – 126 p.

Lingvistui, besidominčiam lietuvių kalbotyra, pristatyti A. Rosiną kaip baltų įvardžių tyrinėtoją nėra reikalo: per dvidešimtį metų (nuo 1967 m.) lingvistinėje spaudoje jis yra paskelbęs baltų įvardžių sinchronijos ir diachronijos klausimais daugiau kaip 40 straipsnių ir šį daugiametį triūsą apibendrinęs daktaro disertacijoje „Baltų kalbų įvardžiai: sinchronija ir diachronija“ (1984 m.), monumentaliam darbe, kuris baltų įvardžių studijoms sudarys kertinį akmenį. Recenzuojamoji knyga atspindi šios disertacijos pirmąją, sinchroninę dalį, tiksliau tos dalies pamatą – lietuvių bendrinės kalbos įvardžių sistemos funkcinių ir semantinių, iš dalies morfologinių (paradigminių) aprašą. Taigi nežiūrint savo nedidelės apimties, nedidelio tiražo (200 egz.) ir ne labai kokybiškos rotaprintinės spaudos, recenzuojamoji knyga yra rimtas ir svarbus lietuvių kalbotyros veikalas. Jo svarbą lietuvių kalbotyrai lemia tiek keliamų problemų pobūdis, tiek ir jų sprendimas, paremtas šiuolaikiniais metodais ir universaliomis lingvistinėmis sąvokomis, atitinkančiomis dabartinį kalbos mokslo lygį.

Knygoje siekiama šių pagrindinių tikslų:
1) pateikti lietuvių bendrinės kalbos įvardžių

tikslų inventorių, 2) pateikti jų paradigmas, 3) aprašyti įvardžių funkcijas ir jų semantinę struktūrą, 4) eksplikuotų integralinių bei diferencinių požymių pamatu išskirti semantines įvardžių klases ir atskleisti jų sisteminius ryšius, t.y. parodyti įvardžių semantinės sistemos struktūrą. Turint galvoje, kad šie uždaviniai apima pagrindinę įvardžių problematiką, visiškai aišku, kad kiekviename iš jų slypi toli gražu ne viena ir ne kelios spęstinos problemos. Reikia tik stebėtis, kiek daug iš jų autorius palietė, pateikdamas savo sprendimą.

Kaip rodo knygos pavadinimas, ketvirtasis knygos uždavinys – atskirų įvardžių ir visos įvardžių semantinės sistemos analizė – autoriui rūpėjo labiausiai ir pareikalavo iš jo nemenkų teorinių žinių, daug faktinės medžiagos, originalumo ir kalbos tyrinėtojo subtilumo. Sintagminių ir paradigminių santykių tyrimo pamatu autorius išskyrė 20 porų semantinių požymių: 1) deiktinis/loginis, 2) tiesioginis / netiesioginis, 3) skiriamasis / identifikuojamasis, 4) emfatinis / neemfatinis, 5) rodomasis / nerodomas, 6) distancinis / nedistancinis, 7) asmeninis / neasmeninis, 8) refleksyvinis / nerefleksyvinis, 9) participinis / neparticipinis, 10) artimasis / tolimasis, 11) klausiamasis (nekonstatacinis) / konstatacinis, 12) teigiamas / neigiamas, 13) egzistavimo / bendrumo, 14) diferenciacinis / nediferenciacinis, 15) žymimasis / nežymimasis, 16) skaičiuojamasis / neskaičiuojamasis, 17) reciprokinis/nereciprokinis, 18) gausos/negausos, 19) skaidomas/neskaidomas, 20) pasirenkamasis/nepasirenkamasis. Šie požymiai leidžia aprašyti kiekvieno įvardžio reikšmę kaip vienokių ar kitokių požymių kombinaciją, lemiančią jo vietą sistemoje, išryškinti įvardžių opozicijas ir tų opozicijų pamatu sudaryti hierarchinę įvardžių klasifikaciją, kuri grafiškai vaizduojama dendrograma.

Nuo tradicinės lietuvių kalbos įvardžių semantinės klasifikacijos A. Rosino sudarytoji klasifikacija skiriasi toli gražu ne tik tuo, kokios semantinės įvardžių klasės joje skiriamos. Ji skiriasi ir savo sudarymo principais, nes remiasi opozicijomis, išryškinančiomis